

FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN TEVFİK FİKRET ELEŞTİRİLERİ*

Alphan Akgül**

Özet

Bu makale, “persona” kavramını kullanarak, Fuad Köprülü'nün Tevfik Fikret'in şiirleri hakkındaki bazı görüşlerinin geçersiz olabileceğini ileri sürmektedir. Fuad Köprülü'ye göre, Tevfik Fikret, şiirlerinde, birbirleriyle uzlaşması mümkün olmayacak ölçüde çelişkili fikirler öne sürmüş ve özellikle de kendisini farklı ruh hâlleri içinde ifade etmiştir. Örneğin, Tevfik Fikret, bazı şiirlerinde “bedbin”, bazılarında ise “nikbin”dir ve biz onun şiirlerinde bu tutarsız ruh hâlleriyle ilgili herhangi bir açıklamaya da rastlayamayız. Köprülü bütün bu şiirlerde konuşan şairin, Tevfik Fikret'in bizzat kendisi olduğunu varsaymaktadır. Başka bir deyişle, Köprülü'ye göre, Tevfik Fikret, bütün şiirlerinde, kendi özel görüş ve duygularını ifade etmektedir. Ancak, “persona” kavramı üzerine yapılan kuramsal çalışmalara göre, her şiir şiirsel bir uzamdır ve bu uzamda tutarsız fikir ya da değişken ruh hâlleri, bu çatışan fikir ya da duygular hakkında herhangi bir mantıksal önerme sunulmaksızın, bir arada varolabilir. Personalar, şair tarafından şiir ya da mısralar için atanmış geçici kişilikler olduğundan, onlarda şairin kendisini görmek edebiyat kuramları açısından bir hata olabilir.

Anahtar Kelimeler: Tevfik Fikret, Mehmet Fuat Köprülü, eleştiri

Abstract

Using the term “persona” as a critical tool, this article argues that some of Fuad Köprülü's comments on Tevfik Fikret's poetry might be unjustified. According to Fuad Köprülü, various ideas maintained by Tevfik Fikret in his poems give rise to apparent contradictions, and furthermore, his state of mind in these poems is not stable. For example, he sounds pessimistic in some of his poems, while in others he does not, and we cannot find any logical explanation to this situation in the poems themselves. Köprülü assumed that the voice in all of Fikret's verse was his own; that is to say, in such poems, Fikret expresses only his very own views and

---

* Bu makalenin son okumasını yapan Prof. Dr. Orhan Okay'a, Prof. Dr. Abdullah Uçman'a ve Doç. Dr. Engin Sezer'e müteşekkirim. Makalenin yazımı sırasında, ABD'de, University of Washington'da doktora sonrası araştırmamı sürdürüyordum. Bana bu imkânı sağlayan Tübitak-Bideb'e teşekkürü borç bilirim.

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.

emotions. From the point of view of the concept of “persona”, however, poems are poetic spaces where controversial ideas or the variable emotional states of mind may exist together without any logical explanation. Since personas are kind of poetic personalities that are temporally assigned to poems or verses by the poet, it might be an error to search for the poet in them.

Keywords: Tevfik Fikret, Mehmet Fuat Köprülü, criticism

Fuat Köprülü'nün, Tevfik Fikret ve şiirleri hakkındaki görüşlerini, 1911 yılında *Haluk'un Defteri* üzerine *Servet-i Fünun*'da yayımladığı üç makale, 1918 yılında yayımladığı *Tevfik Fikret ve Ahlakı* adlı küçük boyutlu bir kitap ve 1921'de, şairin ölüm yıldönümü vesilesiyle kaleme aldığı “Tevfik Fikret'e Dair” başlıklı kısa makale aracılığıyla öğreniyoruz. Bu eserlerde dikkati çeken nokta, Köprülü'nün, Tevfik Fikret'in şiirlerine eleştirel yaklaşmasıdır. Biz bu çalışmada, Köprülü'nün Tevfik Fikret eleştirilerini özetleyip bu eleştirilerin geçerli argümanlara dayanıp dayanmadıklarını sorgulayacağız.

Köprülü, “Haluk'un Defteri” başlıklı makalesinde, Tevfik Fikret'in şiirlerinde konuşan kişilerin farklı ruh hâlleri içinde bulunduğunu tespit ettikten sonra, şairi tutarlı bir fikir bütünlüğüne sahip olmamakla eleştirir. Aynı yazıda, Köprülü, şairin *Haluk'un Defteri* ile lirik şiiri terk ettiğini, siyasi ve öğretici tarzda bir şiire yöneldiğini de belirtir. Ona göre, Tevfik Fikret, yanlış ve tehlikeli bir yola sapmış, bir inkılâp şairi olmayı seçmiştir. Köprülü'nün *Servet-i Fünun*'da yayımladığı diğer iki yazısı, yukarıdaki görüşlerine çeşitli argümanlarla karşı çıkan Mehmed Asım'a verdiği yanıtlardan oluşur. Köprülü, *Tevfik Fikret ve Ahlakı* adlı kitabında ise şairi farklı bir açıdan eleştirir. Özellikle savaş yıllarının buhran günlerinde, Tevfik Fikret'in gençler nezdinde bir “ahlak mürşidi” ve “fazilet heykeli” hâline geldiğini belirten Köprülü, bu övgü dolu ifadelerine rağmen, şairin yaydığı ahlaki görüşlerin, Türk milliyetperverleri için uygun olmadığını da vurgular (Köprülü, “Tevfik Fikret ve Ahlakı”, 2004, s. 316). Köprülü, “Tevfik Fikret'e Dair” başlıklı yazısında, bu eleştirisinde geri adım atar ve şairin fikirlerinde kusurlu noktalar bulunmasına rağmen, Tevfik Fikret'in ahlaki büyüklüğünü kabul etmek gerektiğini belirtir (Köprülü, “Tevfik Fikret'e Dair”, 1924, s. 324). Kısaca ifade edecek olursak, Köprülü, Tevfik Fikret'e iki tür eleştiri yöneltir. Bunlardan ilki, Tevfik Fikret'in şiirlerinde tutarlı bir fikir bütünlüğü olmaması, ikincisi, şairin yaymak istediği ahlaki görüşlerin, Türk milliyetperverlerinin ahlak anlayışıyla örtüşmemesi. Köprülü'nün ikinci eleştirisi, Tevfik Fikret ile arasındaki ideolojik farklılıktan ileri gelmektedir. Dolayısıyla, bu eleştirinin motivasyonu, Tevfik Fikret'in şiirlerindeki bir kusurdan değil, Köprülü'nün kendi siyasi tercihlerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, çalışmamızda, Köprülü'nün ilk eleştirisine odaklanıp şu görüşü ileri süreceğiz: Bizce, Köprülü'nün ilk eleştirisi, Tevfik

Fikret'in şiirleri ile şahsiyeti arasında bir ayırım yapmamasının bir sonucudur. Eğer bu ayırım yapılırsa, Köprülü'nün bu eleştirisi anlamını kaybeder.

Köprülü'ye göre, Tevfik Fikret'in şiirlerindeki farklı ruh hâlleri ve farklı ifade tonları, birbiriyle çelişmektedir. Köprülü, bu eleştirisinde, Tevfik Fikret'in, değişken mizacından dolayı, kendi içinde tutarlı ve anlamlı bir dünya görüşüne sahip olmadığını vurguluyor. Bu noktada, Köprülü'nün yorumlarını ve örnek olarak verdiği şiirleri irdelememiz ve şu sorulara yanıt aramamız gerekiyor. Köprülü'nün iddia ettiği gibi, Tevfik Fikret'in şiirlerinde farklı ruh hâlleri ve ifade tonları olması bir tutarsızlık mıdır? Şairin tutarlı bir fikir bütünlüğü olması gerekir mi? Bu sorulara yanıt aramadan önce, edebiyat eleştirisi açısından önemli bir kavrama dikkat çekmek istiyoruz.

Edebiyat eleştirisinde, yazar, ele alınan metin, ister düzyazı ister şiir olsun, bir tasarımcı olarak kabul edilir. Oysa şiirde konuşan kişi, şairin o şiir için tasarladığı kurgusal bir kimlik, yani yazardan farklı bir persona olarak tanımlanır. Yazar, tasarlayan kişi olarak, kurgunun dışındadır. Persona ise kurgunun bir parçasıdır. Bu nedenle, şiirde konuşan persona tarafından ileri sürülen her görüş, zorunlu bir şekilde, yazarın kendi görüşleri olarak değerlendirilemez. Tevfik Fikret'in şahsiyeti ile şiirleri arasında, edebiyat tarihçileri tarafından kabul edilmiş güçlü bağlar, yazarın sesi ile personanın sesi arasındaki ayırım konusunda bizi tereddüte sürükleyebilir. Ancak, edebiyat teorisi üzerine başvurduğumuz güvenilir kaynaklar, modern edebiyat eleştirisinde, "yazar" ile "eser" in mutlak surette birbirinden ayrılması gerektiğini belirtmektedirler. Bu yaklaşımlara göre, herhangi bir eserde konuşan kişi, bir personadır; ve sadece o esere özgü bir şekilde kurgulanmıştır.

Birçok modern eleştirmen, şairin gerçek sesini dinlediğimiz gibi güvenilmez bir varsayımdan kaçınmak amacıyla, her şiirdeki konuşan kişinin persona olarak kabul edilmesi konusunda ısrarcıdır. Bunun nedenlerinden biri, şairin birbirine benzemeyen türde konuşan kişiler içeren farklı şiirler yazmasıdır. (Baldick, 2008, s. 254)

Edebiyat araştırmalarında, bu ilke dikkate alınmadığı zaman, eleştirmenlerin, şair ve yazarların eserlerinde kurguladıkları farklı personaları, değişen ruh hâllerine bağlı tutarsızlıklar ya da fikir bütünlüğünden yoksun olmak şeklinde ele almaları mümkündür. Tıpkı, Köprülü'nün Tevfik Fikret eleştirilerinde olduğu gibi. Köprülü, "Haluk'un Defteri" başlıklı yazısında, şairin *Rûbab-ı Şikeste'*deki üslubunu terk edip bir başka üsluba geçmesini, bir "istihâle-i ruhiye" olarak yorumlar:

Geçen sene "yeniler - eskiler" meselesinin hararetli bir zamanında, Tevfik Fikret Bey'den, *Rûbab'*dan daha yüksek bir eser beklenilemeyeceğini söylediğim vakit, *Haluk'un Defteri* gibi bir eserin ihtimal-i intişârını daima tasavvur ediyordum. Çünkü eski devrin son

senelerine doğru, Tevfik Fikret Bey'in, bir istihâle-i ruhiyeye dâçar olduğuna, ve bazı alâimini gördüğümüz bu tahavvülün daha vazih, daha aşikâr tezahüratına intizârın makuliyetine kani'dim. *Haluk'un Defteri*, bu intizârımın haklı olduğunu meydana çıkardı. Fikret Bey'in yeni bir istihâle-i ruhiyeye dâçar olduğunu söylemekle, efkâr ve tahassüsâtının muntazam bir tekâmüle ma'rûz kaldığını iddia etmek istemiyorum. (Köprülü, "Haluk'un Defteri", 1911, s. 99)

Görüldüğü üzere, Köprülü, Tevfik Fikret'in *Haluk'un Defteri*'nde tam anlamıyla ifadesini bulan siyasi ve öğretici tarzda yazdığı şiirleri, bir persona değişikliğiyle değil, şairin geçirdiği ruhsal değişimle açıklama eğilimindedir. Burada, alıntının son bölümündeki vurguya da değinmek gerekir. Köprülü, Tevfik Fikret'teki değişimi ancak bir fikrî tekâmül neticesinde kabul edebileceğini belirtir. Oysa ona göre Tevfik Fikret'teki ruhsal değişim, bir tekâmül sonucu gerçekleşmemiştir. Köprülü'nün, her değişimin ileriye doğru gelişen bir evrim şeklinde gerçekleşmesi hâlinde değerli olacağı yargısı, dönemin sosyal Darwinci ve pozitivist düşüncelerinden kaynaklanmış olabilir. Ama, Köprülü, fikrî tekâmül ile ne kastettiğini açıkça ifade etmez. Bu belirsizliğe rağmen, Köprülü'nün cümlelerinden, Tevfik Fikret'in şiirlerindeki değişimi amaçsız ve anlamsız bulduğu sonucunu çıkarabiliyoruz. Şöyle söylüyor Köprülü:

Çünkü, *Rûbab-ı Şikeste* şairi, eskiden beri muntazam ve mütevâzin bir cümle-i efkâra sahip olamamıştır. Onun bütün şiirlerini okuyunuz! Hayat ve insaniyet hakkında, gaye-yi mevcudiyet hakkında nasıl tarz-ı telakkiler perverde ettiğini "nikbin" mi yoksa "bedbin" mi olduğunu asla—kat'î bir surette—anlayamazsınız. (s. 99)

Bu cümleler, Tevfik Fikret'in şiirlerinde persona değişikliği sonucu oluşan ton farklılığını, bir tutarsızlık olarak göstermektedir. Köprülü'ye göre, Tevfik Fikret, sabit bir ruh hâline ve fikrî bütünlüğe sahip değildir ve bu nedenle şairin "iyimser" mi yoksa "kötümser" mi olduğu kesin bir şekilde belirlenemez. Öte yandan Mehmed Asım, Köprülü'nün bu görüşlerine itiraz etmiş ve Tevfik Fikret'in ruh hâllerindeki değişimlerin psikolojik açıdan olağan olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

Hissiyât-ı beşeriye daima gayr-i sabit, mütemevvicdir [...] Mevcudiyet-i beşeriye sabit ve lâ-yetegayyer [değişmez] bir uknum değil, bir muhassaladır. Binaenaleyh bir muhassaladan ibaret olan benliğimiz üzerinde eşya-yi kevnîyenin bıraktığı âsâr ve hissiyet arasında aynıyet aramak abes olmaz mı? (alıntılayan Köprülü, "Haluk'un Defteri Münasebetiyle", 1911, s. 195)

Eğer bir edebiyat çalışmasında, şair ile eser arasında bir ayırım yapılmıyorsa, Mehmed Asım haklıdır. Çünkü, bir şairin çeşitli ruh hâllerini yansıtan farklı şiirler yazması, kişiliğin değişken yapısı ile değil, farklı şiirlerde farklı anlatıcı personalar kullanılmasıyla açıklanabilir. Nitekim,

“iyimser” ya da “kötümser” olmak, mizacın sabit öğeleri olmaktan çok, bireyin karşılaştığı olaylara verdiği tepkiler olarak görülmelidir.

Köprülü, Tevfik Fikret hakkındaki görüşlerini desteklemek amacıyla, şairin iki şiirini karşılaştırıyor. Ona göre, “Sen Olmasan” ve “Kutba Doğru” başlıklı şiirlerdeki farklılık, Tevfik Fikret’in tutarsız ve çelişik düşüncelerine örnek gösterilebilir. Köprülü, ilk şiirde, örneklerine klasik edebiyatımızda da rastlanabilecek türden bir ruh hâli olduğunu söylüyor. Ona göre, Tevfik Fikret, bu şiirinde Bâkî'nin üslubunu izlemiş ve Şark muhitine özgü bir atalet ve gevşeklik hâli sergilemiştir (Köprülü, “Haluk'un Defteri”, 1911, s. 99). Nitekim, Bâkî üzerine yapılan akademik bir çalışmada, klasik şairimizin, tıpkı Köprülü'nün belirttiği üzere, Epiküryen felsefeyle uyumlu birçok şiiri olduğunu öğreniyoruz (Kandemir, 2008, s. 7). İşte Köprülü, Tevfik Fikret'in “Sen Olmasan” başlıklı şiirinde geçen, “fenâ değil sevişip ağlamak, fakat heyhât! / Bükâyâ değse hayat!..” dizelerinde, yaşamın acı çekmeye değmeyeceği, gam, keder ve tasanın bir yana bırakılması gerektiği şeklinde ifade edilen Epiküryen felsefeyi görmektedir. Öte yandan, Köprülü, Tevfik Fikret'in, “Kutba Doğru” şiirindeki “—Ne boş tama'! Bu tehâlük revâ mı şöhret için? / —Gelir mi 'âleme insan ya sâde râhat için, / Aranmadan bulunur mu defîne-i âmâl?..” dizeleriyle, Şark felsefesinin miskin tevekkülünden uzaklaştığını belirtir (Köprülü, “Haluk'un Defteri”, 1911, s. 99). “Kutba Doğru”nun içeriğini anlamak için şiirin tamamını alıntılar yapmak gerekir:

Önünde bir mütebâ'id semâ-yı berf-âlûd
Peyinde bir medeniyet ki mu'teriz ü hasûd
Yürü: Sükût-ı adem, dur: Safır-i istihzâ...
Bütün bu kahra mukâbil nedir olan mev'ûd
Cihân-ı fende büyük bir şeref, büyük bir şân;
Evet, yarın diyecekler ki: “Duydunuz mu, filân
Firâz-ı kutba su'ûd eylemiş; bu isti'lâ
Nasîbi olmadı 'âlemde kimsenin el'ân...”
“—Ne boş tama'! Bu tehâlük revâ mı şöhret için?
—Gelir mi 'âleme insan ya sâde râhat için,
Aranmadan bulunur mu defîne-i âmâl?..”

“Şu köhne hikmete bak!” dersiniz; fakat insâf,
Bu köhne hikmeti Nansen edeydi istihfâf

Fram bugün ne olurdu?.. Bir ihtimâl-i muhâl. (Fikret, *Rûbab-ı Şikeste*, 2007, s. 242)

“Kutba Doğru”, Tevfik Fikret'in, dünyanın maddi keşfine duyulan alaycı bakış açısını yerdiği bir şiirdir. Şiirde, Norveçli bilim adamı, Fridtjof Nansen'in kuzey kutbuna, özel olarak inşa edilen “Fram” adlı gemiyle

yaptığı bilimsel keşif gezisi konu ediliyor. Tevfik Fikret'in, bu şiirinde, herhangi bir çıkar gütmeksizin, sadece öğrenme arzusuyla yapılan bu tür bilimsel çabalara yönelik alaycı bakış açısına bir eleştiri getirdiği anlaşılıyor. Köprülü, şiirin bu içeriği hakkında bilgi vermiyor, sadece, şiirden alıntıladığı üçüncü kıtada ifade edilen dünya görüşünün, "Sen Olmasan"daki Epiküryen dünya görüşüyle olan zıtlığına dikkat çekiyor. Köprülü'ye göre, bu iki şiirde dışa vurulan görüşlerdeki farklılık, Tevfik Fikret'in çelişik düşünce yapısının bir kanıtıdır: "Tevfik Fikret Bey'in gayr-i mütevazin ve mütenakız [çelişik] bir cümle-i efkâra malikiyetini gösteren bu misaller daha pek çok teksir olunabilir" (Köprülü, "Haluk'un Defteri", 1911, s. 100). Köprülü'nün bu yorumu, mantık açısından hatalıdır. Çünkü iki farklı şiirin, birbirinden içerik bakımından farklı olması bir çelişkiye işaret etmez. Öte yandan, "mütenakız", yani "çelişik" sözcüğü düzyazı içinde kullanılan mantıksal önermeler için geçerlidir. "Çelişki", aynı şiir içinde dahi bulunabilir ve bu şiir için bir kusur sayılmaz. Bu noktada, I. A. Richards'ın bilimsel hakikatler ile şiirsel hakikatleri ayırt etmek için kullandığı "sözde önerme" (*pseudo statement*) kavramına baş vurabiliriz. Ona göre, şiirde, mantıksal çıkarımlar aramak bir hatadır. Şiirde belirli görüşler ileri sürülebilir. Ancak bu görüşler birer sözde önermedir ve mantıksal açıdan herhangi bir geçerlilikleri yoktur (Cuddon, 1999, s. 708). Dolayısıyla, Tevfik Fikret'in ister farklı ister aynı şiirde birbiriyle örtüşmeyen düşünceleri dile getirmesi bir tutarsızlık ya da çelişki değildir.

Bu noktada şu soruyu sorabiliriz: Her iki şiirin de Tevfik Fikret tarafından yazılmış olması, bu şiirlerde konuşan personaların bir ve aynı kişinin sesi olmak zorunda olduğu iddiası için yeterli bir kanıt mıdır? İlk şiirde, klasik şiirimizde de görülebilecek türden bir âşık, diğer şiirde, on dokuzuncu yüzyılda önem kazanan maddi dünyanın keşif arzusunun simge isimlerinden Nansen'i öven bir bilimsever konuşmaktadır. Bu iki şiirin bağlamı ve tonu birbirinden tamamen farklıdır ve bu nedenle şiirlerdeki konuşan personaların sergilediği ruh hâllerinin birbirine benzemesi gerekmez. Çünkü ilk şiirde aşk, diğerinde bilim konu edilmektedir; dolayısıyla, bu şiirlerdeki personaların farklı tonlarda konuşmaları, sadece doğal değil, anlatıların tutarlılığı açısından da gereklidir. Aristoteles, Cicero ve Horatius gibi retorikçiler, edebiyatta, özellikle de şiirde, önem verilmesi gereken bir tutarlılık ilkesinden, yani "decorum"dan söz ederler. Bu kavram, bir şiirde, karakterlerin eylem ve düşünceleri ile kullandıkları dil arasında bir uyum olması gerekliliğine işaret eder (s. 212). Tevfik Fikret, bu ilkeyi uyguluyor ve farklı personaların hayata bakış açıları ile kullandıkları dil arasında bir uyum yakalıyor. Bu açıdan bakıldığında, bizce Tevfik Fikret'in bu şiirlerinde karşılaşılan ton farklılığının nedeni, Köprülü'nün iddia ettiği gibi bir tutarsızlık ya da çelişki değil, aksine şairin tutarlılık ilkesini başarılı bir şekilde uygulamasından kaynaklanmaktadır.

Köprülü, Tevfik Fikret'in şiirlerinde fikrî bir bütünlük olmadığını *Haluk'un Defteri* bağlamında da dile getiriyor. Köprülü, bu kez, yazar ile eseri arasında bir fikrî tutarsızlık olduğunu iddia eder. Yani Tevfik Fikret'in şiirlerinde fikrî bütünlük olmadığı gibi, kendi şahsiyeti ile şiirleri arasında da fikrî bütünlük yoktur. Köprülü'ye göre, Tevfik Fikret, *Haluk'un Defteri*'ndeki şiirlerinde, "gençleri ümide, sa'ye, nikbinliğe, hak ve hakikate sevk için", "kendi bedbinliğini, gurur-ı münkesirini, âlâm ve iğbirarını, hülâsa bütün efkâr-ı samimiyesini saklamak" zorunda kalmıştır (Köprülü, "Haluk'un Defteri", 1911, s. 102). Köprülü, bir sonraki makalesinde, bu görüşünü daha açık seçik bir şekilde ifade eder: "Kemâl-i samimiyetle itiraf ediyorum ki *Haluk'un Defteri*'ndeki efkâr ve hissiyat hiçbir vakit Fikret Bey'in efkâr ve hissiyat-ı samimiyesi değildir" (Köprülü, "Haluk'un Defteri Münasebetiyle", 1911, s. 198). Burada, Tevfik Fikret'e yöneltilen eleştirinin mantığı, şairin düşünceleri ile eserlerinde sarf edilen düşünceler arasında zorunlu bir bağıntı olması gerektiğidir. Başka ifadeyle, Köprülü, Tevfik Fikret'in, "iyimser" olmadığı hâlde, gençlere "iyimserlik" aşılmasını, şairin samimi fikriyatını saklaması olarak görüyor. Bizce bu bakış açısı, hatalı olmakla birlikte, Tevfik Fikret'in persona kullandığı yönündeki argümanımızı güçlendirmektedir. Çünkü, şairin fikriyatı ile eserlerinde sarf ettiği görüşler arasında bir benzerlik olması gibi bir zorunluluk yoktur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, şairler, persona kullanır; ve kendilerine ait olmayan bir görüşü, bir persona aracılığıyla iletebilirler. Örneğin Divan şiirinde sınırlı düzeyde bir persona kullanımı vardı. Divan şairleri, âşık olmasalar dahi, ait oldukları edebî gelenek uyarınca âşık rolüne girmek zorundaydılar. Batı etkisi altında gelişen şiirimizde ise persona seçimi sınırlı değildir. Tevfik Fikret, nasıl "Sen Olmasan"da, bir âşık, "Kutba Doğru"da, bir bilimsever personası kullanmışsa, *Haluk'un Defteri*'ndeki şiirlerinde de, "baba", "öğretmen", "rehber" personalarını kullanmıştır. Bu personalarda, Tevfik Fikret'in şahsiyetiyle örtüşen noktalar da vardır. Tevfik Fikret, kendi oğlu Haluk'un şahsında, bir gençlik ve bu gençliğe bir yol gösterici olarak seslenen bir "baba", "öğretmen" ya da bir "rehber" personası kurgulamıştır. Ancak bizi ilgilendiren, bu şiirlerin anlam dünyasının bir kurmacadan ibaret olduğudur. Nitekim Köprülü, *Haluk'un Defteri*'nde çizilen "iyimser rehber" personası ile Tevfik Fikret'in gerçek yaşamdaki şahsiyetini özdeşleştirmekte güçlük çekmektedir. Bu nedenle Köprülü, Tevfik Fikret'in bu tarz şiirlerinde "iyimser" olmaya çalışırken, "kötümserliği"ni bastırıldığını, oysa "kötümser" hislerinin, zaman zaman gayr-i ihtiyari ortaya çıktığını da söyleyecek ve yine bir çelişki bulmaya çalışacaktır:

Madem ki Tevfik Fikret Bey, bu kadar nikbindir, o hâlde *Haluk'un Defteri*'nde sık sık tesadüf edilen sadalar kimin enfâs-ı samimisi veya caliyetidir [yapmacıklığıdır].

Ne düşündüm, bilir misin? Şu nine,

Şu sahî toprak, en sonunda... yazık!
Bunu benden mi duymalıydın!.. Arık
Ve bakımsız harâb olup gidecek
Acı şeyler Haluk, fakat gerçek!
“Haluk’un Vedaı”

Lâkin seni vicdân
Hep kanlara batmış ve kızarmış görecekse
İnsânda bu cinnet daha pek çok sürecekse
İnsânlığa cidden bu tehâlûf, bu mu’âdât
Makdûr ise, insân buna mahkûm ise... Heyhât!
“Hilâl-i Ahmer”

Heyhât,
İnsan melek olsaydı, cihan cennet olurdu
[“Haluk’un Defteri”]

Sen bu cerî hûn-ı asîli
İnsanlığı ihyâ için îsâr edeceksin;
Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin!
“Bir Tasvir Önünde”

Yok eğer bu bedbin terennümler Fikret Bey’in kendi enfâs-ı samimiye-i sanatı, evvelce yazdığım gibi “saklamak istediği bedbinliğinin gayr-i ihtiyarî tezahürat-ı maraziyesi ise” o hâlde sadedilâne denilecek kadar nikbinâne olan şiirleri sahte ve gayr-i samimîdir. Görülüyor ki herhangi surette kabul olunursa olunsun, Fikret Bey’in efkâr ve hissiyatındaki caliyetin teslimi zarurîdir. (s. 198)

Şiir eleştirisinde önemli ilkelerden biri, ele alınan metnin bütünlüğünü korumaktır. Aksi takdirde, irdelenen şiirin bir bölümünden çıkarsanan yorumların, metnin diğer bölümleri tarafından çürütülme olasılığı vardır. Tefik Fikret’in “kötümserliğine” örnek olarak verilen dizelerin, ait oldukları şiirin diğer bölümleriyle birlikte değerlendirilmesi, bu görüşümüzü doğruluyor. Çünkü, *Haluk’un Defteri*’ndeki şiirlerde, “karamsar tablo” ile “iyimser beklenti” arasında bir denge vardır. Eğer memleket kötü durumda olmasaydı, Haluk’tan, bozuk düzeni yıkıp yenisini yapması konusunda, iyimser bir beklenti içine girilmesine de gerek olmayacaktı. Dolayısıyla, bu şiirlerde konuşan persona, önce bir felaket manzarası çizer, ardından bu felaket manzarası karşısında yapılabilecek düzeltici eylemlerden söz eder. Bu görüşümüzü, Köprülü’nün, Tefik Fikret’te gördüğü yapmacık, sahte (caliyet) tutuma ilişkin verdiği örnekleri irdelleyerek temellendirebiliriz.

“Haluk’un Vedai”nda, bakımsız ve harap olup gidecek bir topraktan söz edilir; ama aynı şiirde, Haluk’a hitaben, “Bize bol bol ziyâ kucakla, getir / Düşmek etrafı görmemektendir” dizeleri de geçmektedir (*Tevfik Fikret: Bütün Şiirleri*, 2004, s. 546). “Hilâl-i Ahmer”de, Kızılay gibi kurumların varlık nedeni sorgulanır. İnsanoğlu, birbirini katletmeye yazgılıdır; ancak bu tür kurumlar, insanoğlunun yarattığı kanlı tarihe bir nebze olsun şifa dağıtmak için vardır. Nitekim, Köprülü’nün alıntılıdığı “karamsar” bölümden hemen önceki dizelerde, Kızılay’a duyulan “hürmet” dile getirilir (s. 571). “Haluk’un Defteri” başlıklı şiirde geçen, “insan melek olsaydı, cihan cennet olurdu” dizesi, insanoğluna duyulan bir güvensizliği dile getiriyor. Ancak bu güvensizliğe rağmen, bu şiirde umut verici ifadelere de rastlanır:

Defter bile denmez, sekiz on parça kâğıttır;
Üstünde Halûk’un mütereddit kalemiyle
Saf saf karalanmış yazılar, şübheli hatlar;
Bir yanda vatan bayrağı altında şu cümle:
Ölmek ve Yaşatmak seni! (s. 529)

Bu dizeler arasındaki “Ölmek ve yaşatmak seni” sözü, kötümserliğin ya da iyimserliğin ötesinde, Haluk’a verilen vatani kurtarma görevinin bir ifadesidir. Bu ifadeler, *Haluk’un Defteri*’nin yazılma amacını da yansıtmaktadır. “Bir Tasvir Önünde” başlıklı şiirdeki “Sen cerî hûn-ı asîli / İnsanlığı ihya için îsâr edeceksin / Hak bellediğin yola yalnız gideceksin” dizeleri de, bu kitabın ana tezini özlü bir şekilde ortaya koymaktadır (s. 532). Köprülü, *Haluk’un Defteri*’ni, ısrarla, “kötümser” ve “iyimser” karşıtlığı ile ele almakta ve bu eserin ana motiflerini birer çelişki olarak sunmaya çalışmaktadır. Oysa, *Haluk’un Defteri*’ndeki temel sorunsal şöyle özetlenebilir: Memleket, içine düştüğü buhrandan kendi dinamikleriyle kurtulamaz. Bu nedenle, Haluk’un, idealize edilen Batı medeniyetini özümsemesi ve ülkesini kurtarması beklenmektedir. Kısacası, bu eserde, memleketin olumsuz tasviri ile Haluk’a duyulan güven arasında bir çelişki yoktur. Aksine bir neden sonuç ilişkisi vardır.

Köprülü’nün, Tevfik Fikret’in kendi içinde tutarlı bir düşünce yapısına sahip olmadığı ve şairin şiirlerinde çelişkiler olduğu yönündeki eleştirileri, “persona” ve “tutarlılık ilkesi” açısından değerlendirildiğinde geçerliliğini yitirmektedir. Köprülü, hem *Rûbab-ı Şikeste*’de hem de *Haluk’un Defteri*’ndeki şiirlerde, belirli temaları işlemiş ve her bir tema için uygun bir anlatıcı persona ve ifade tonu seçmiştir. Personalar tarafından dile getirilen düşüncelerin, Tevfik Fikret’in kendi dünya görüşüyle örtüşüp örtüşmemesi, tartışılması gereken ayrı bir konudur. Ancak, Köprülü’nün verdiği örneklerden yola çıkıldığında, Tevfik Fikret’in “âşık”, “bilimsever” ve “rehber” personalarını kullandığını görüyoruz. Bu personalar, ait oldukları şiirlerin içeriğiyle uyumludurlar; bu nedenle, Tevfik Fikret’in şiirlerinde, fikrî tutarlılık açısından herhangi bir kusur yoktur.

KAYNAKÇA

- BALDICK, C. (2008). *The Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford: Oxford University Press.
- CUDDON, J. (1999). *Literary Terms & Literary Theory*. Londra: Penguin Books.
- KANDEMİR, F. (2008). *Bâkî ve Nedîm'in Gazellerinde Sevgilideki Güzellike Unsurları*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖPRÜLÜ, Fuat. (1911). "Haluk'un Defteri". *Servet-i Fünûn* (1045), 99-103.
- . (1911). "Haluk'un Defteri Münasebetiyle". *Servet-i Fünûn* (1049), 195-200.
- . (1924). "Tevfik Fikret'e Dair". F. Köprülü içinde, *Bugünkü Edebiyat* (s. 324-329). İstanbul.
- . (2004). Tevfik Fikret ve Ahlakı. F. Köprülü içinde, *Edebiyat Araştırmaları* 2 (s. 301-316). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tevfik Fikret (2004). *Tevfik Fikret: Bütün Şiirleri*. Haz. İsmail Parlatır ve Nurullah Çetin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- . (2007). *Rûbab-ı Şikeste*. Haz. Abdullah Uçman ve Hasan Akay. İstanbul: Çağrı Yayınları.